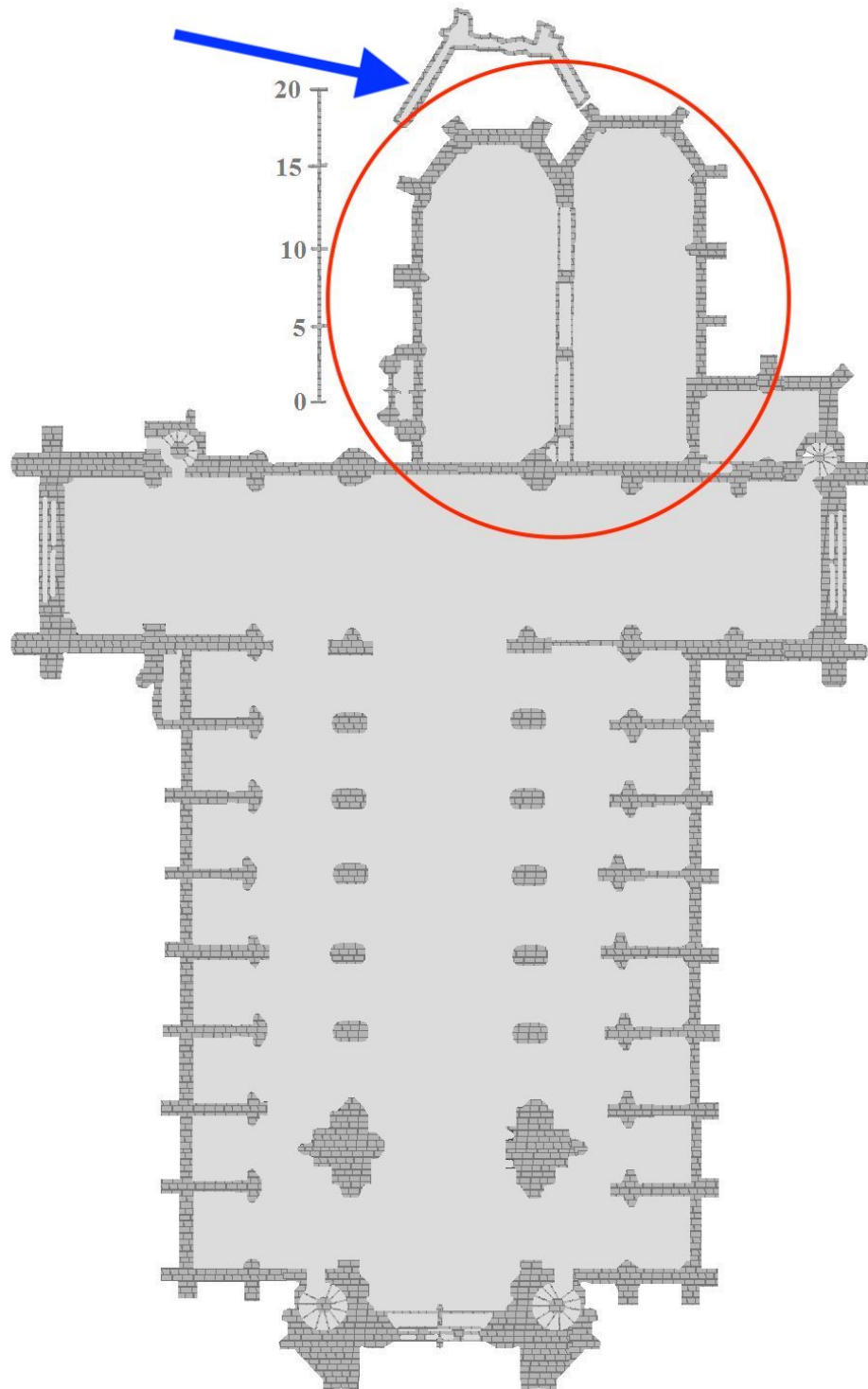

GESCHIEDENIS VAN DE KLEINE KERK VEERE

De protestantse gemeente Veere kerkt in het gebouw dat bekendstaat als 'Kleine kerk'. De (bouw)geschiedenis van deze kerk is nauw verbonden met die van de Grote kerk.

De Kleine kerk is nl. gebouwd met het sloopmateriaal van het (priester)koor van de Grote kerk.

Aan het begin van de 14de eeuw stond er ongeveer op de locatie waar nu de Kleine kerk staat, al een eenbeukig parochiekerkje, waarvan een deel van de funderingen in 1932 en 2021 zijn teruggevonden (zie blauwe pijl). Deze kerk werd in 1348 gewijd door paus Clemens VI. Aan het begin van de 15de eeuw is men dit kerkje gaan vergroten, waarbij onder meer een dwarsbeuk is toegevoegd, 'leunend' tegen de oude kerk. In 1469 werd er in Veere een kapittel opgericht; bij een status als kapittelkerk hoorde een nóg grotere kerk. Rond 1470 begon men dan ook aan de bouw van een basilicale kruiskerk, waarschijnlijk naar een ontwerp van de Vlaamse architect Evert Spoorwater. Omdat die in 1474 overleed, werd er in 1479 contractueel vastgelegd dat Anthonis I Keldermans het werk 'verder zou leiden'. Uiteraard was het de bedoeling dat de kerk ook een koor zou krijgen; een kapittel van koorheren waardig. In het koor van een katholieke kerk staat het hoofdaltaar. Het is naar het oosten gericht, onder meer omdat – volgens de Bijbel – Jezus in het oosten zal terugkeren.

Het 'Veerse' koor is er pas in 1542/1543 gekomen, waarschijnlijk ter gelegenheid van een op handen zijnde wijding in 1543 door de bisschop van Utrecht. Uit aanwijzingen in rekeningen kunnen we concluderen dat het koor een omgang had met glasramen en betegelde vloeren. Het was het sluitstuk van de bouw van de Grote kerk, waaraan zeventig jaar eerder was begonnen.

Momenteel ontbreekt een dergelijk koor; tegen de oostwand van het dwarsschip staat nu slechts de kleine tweebeukige, oorspronkelijk driebeukige hallenkerk, de zogeheten Kleine kerk (in de rode cirkel). In mei 1572 namelijk, toen Veere zich had aangesloten bij de opstand onder leiding van Willem van Oranje, werd de kerk toegewezen aan de protestanten. Een belangrijk gevolg van de opruimwoede van de protestanten was dat met name het koor, dat zijn liturgische functie had verloren, een lege ruimte werd. Het was niet ongebruikelijk om daarom maar dit deel van het kerkgebouw af te breken. Op Walcheren is dat ook bij de kerken van Meliskerke, Oost-Souburg, Ritthem, Domburg, Oostkapelle, Vrouwenpolder en Serooskerke gebeurd. Het koor van de kerk in Veere zal tussen 1565 en 1598 zijn afgebroken, restanten ervan zijn nog duidelijk zichtbaar aan de oostwand van het

transept (dwarsbeuk) van de Grote kerk; onder meer uitstekende muurdelen en dichtgemetselde natuurstenen bogen en raamkozijnen.

De huidige Kleine kerk, een hallenkerk, is zoals gezegd opgebouwd met bouwmateriaal van het gesloopte koor. De kapitelen van de zuilen en kolommen horen qua vormtaal tot de laatste fase van de Brabantse gotiek. Het is aantrekkelijk te concluderen dat de Veerse Kleine kerk daarmee de oudste protestantse kerk van Nederland zou kunnen zijn, althans een door de protestanten voor de protestantse eredienst gebouwde kerk.

De muurresten en de plattegrond van het afgebroken koor hebben een rol gespeeld bij de opbouw van de hallenkerk. Bij de bouw van de buitenmuur van de zuidelijke hal van de hallenkerk is gebruik gemaakt van de resten van de zuidelijke buitenmuur van de kooromgang, die loopt gelijk met de buitenmuur van de zuidelijke zijbeuk (op afb. 1 de rechterkant).

De nieuwe hallenkerk werd door een muur afgescheiden van de oude kerk; vanaf dat moment was er sprake van 'Grote kerk' (schip met zijbeuken en transept) en 'Kleine kerk' (hallenkerk). Het middenschip van de Grote kerk werd gebruikt als preekkerk, het transept als wandelkerk. De 'hervormden' zullen de diverse altaren hebben opgeruimd en ergens in het middenschip zal een preekstoel (tegen een zuil) zijn opgehangen. De Kleine kerk werd voor de middagdiensten gebruikt. De drie hallen van de Kleine kerk zijn door de eeuwen heen gebruikt door diverse kerkgemeenschappen, t.w. de Schotse, Lutherse en Waalse protestanten. Waarom er in Veere een Schotse kerk was leest u hier: <http://www.veere-schotland.nl/Veere-op-het-SDT/> (zie onder 'Paneel 5'). Vanaf 1614 hadden de Schotten de noordelijke beuk als kerk in gebruik, met Alexander Macduff als eerste predikant. Na het vertrek van de Schotten in 1799 is de hal uiteindelijk gesloopt (1837). Op deze plek staat nu het glazen ingangsportaal. Heden ten dage worden in de Kleine kerk 's zondags de diensten van de protestantse gemeente Veere/Gapinge gehouden (PKN). De consistorie, de voormalige sacristie van de katholieke Grote kerk, is ingericht als stiltekapel.

Bijzondere object binnen de kerk, met een relatie tot de kerkgeschiedenis

In de zuidelijke nis van de kerk tegen de muur staat een gedenkteken (*cenotaaf*). Voor de Franse tijd stond dit in de Grote kerk op het graf

van Johannes van Miggrode, de laatste pastoor van Veere. Toen Veere in 1572 overging tot de protestantse eredienst werd Johannes van Miggrode de eerste predikant van de (Grote) kerk. Hij bleef zijn hele leven de stuwende kracht achter de Reformatie in Zeeland. Bij een grote brand in mei 1686, die een groot deel van de Grote en Kleine kerk verwoestte, was Van Miggrodes grafsteen in stukken gesprongen. Later heeft men een nieuw gedenkteken gemaakt van blauwe arduinsteen,

versierd met wit albast en marmer, met een stuk van de oude grafzerk erin verwerkt, dat een latere predikant, ds. Van Iperen, tussen de keien van het Noorderhoofd had teruggevonden. De top van de obelisk wordt gesierd door een rokend wierookvat. Iets lager twee palmtakken, symbool van overwinning, en een speer met hoed als zinnebeeld van de vrijheid. Daaronder het wapenschild van de familie van Migrode met het onderschrift 'Vivendo Migro' (terwijl ik leef verhuis ik). Onderaan een doodshoofd met twee beenderen en een bijbel om de predikant te eren als vechter voor de vrijheid van het geloof. In het voetstuk zit het fragment van zijn grafzerk verwerkt, met een inscriptie.

Preekstoel, doophek en herenbank zijn waarschijnlijk nieuw aangeschaft na de grote brand op 25 mei 1686. In juli 1688 werd de Grote kerk weer in gebruik genomen, maar het zou nog tot 1699 duren voor de Kleine kerk herbouwd was. Zowel preekstoel, doophek en herenbank stammen uit het begin van de 18de eeuw. De *preekstoel* heeft een zandloper met houder en een koperen lezenaar. De koperen voorlezerslezenaar heeft eenzelfde stijl en dateert ook uit die tijd (begin 18de). De Kleine kerk had onder de preekstoel een dooptuin, aan drie kanten afgeschermd door een eikenhouten *doophek*. De dooptuin was van oudsher een van de hoofdkenmerken van het protestantse kerkinterieur. In de 16de en 17de eeuw liep men rond in de kerk; daarom werd er rondom de plek waar gedoopt werd een hek geplaatst, dat laag genoeg was om de plechtigheid te volgen. Het doophek verloor langzamerhand zijn functie en bij de laatste restauratie in 1996/1997 is het middenstuk weggehaald en verplaatst naar achteren. De eikenhouten *herenbank* heeft onder meer een fronton met daarin het wapen van Veere. Herenbank, doophek en klankbord van de preekstoel vertonen sporen van witte verf. In de tweede helft van de 17de en de 18de eeuw was het gebruikelijk om het kerkinterieur zo monotoon mogelijk te houden en daarbij werd de witkwast niet geschuwd. Hier en daar ziet men ook gaten zitten in de herenbank, de dekljst van het doophek en in de kuiprand van de preekstoel, waar koperen kandelaars/blakers in gezet konden worden. Op de leesplanken van het doophek

zijn bovendien historische graffiti te vinden, onder meer van ene 'IR', die het waagde in 1736 zijn initialen in te kerven.

Orgel

De OLV-kerk had in de middeleeuwen al een orgel. In 1484 wordt er een orgel genoemd, dat vermoedelijk in 1550/1551 vervangen is. Hoewel de archivalia verloren zijn gegaan, is bekend dat er rekeningen bestonden waarin sprake was van 't nieuwe orgel', plus posten voor beeldhouwwerk: '2 coronementen over beide de zijden van den hemele van den orgele', '24 hoofdekens op de houcken van de penneelen', '12 voetkens op de capitelen daer de beelden op staen zullen'. Dat wil zeggen dat het orgel een klankbord of baldakijn had met aan twee kanten kroonlijsten en dat de hoeken van de panelen (?? wellicht worden hier de vleugelstukken bedoeld of de balustrade) met gebeeldhouwde mensenhoofdjes versierd waren. Verder stonden op hoofd-, boven- en/of rugwerk beelden; waarschijnlijk waren kapitelen en voeten gebeeldhouwd, en was de rest van gips (12 voetjes=6 beelden). Dit orgel stond in een van de toegangsbogen naar het koor.

In 1646 zou dit opnieuw feestelijk in gebruik worden genomen, omdat het van een nieuw binnenwerk was voorzien, ware het niet dat er hevig verzet van de predikanten kwam. Orgelspel in een protestantse eredienst zou ertoe leiden *'te vergeten wat men te vooren ghehoort heeft'*. Een aantal Veerse predikanten ging daarom stevig tekeer in hun preken. Er werd gewaarschuwd dat: *'groot ergernisse gegeven sal werden over het invoeren van den orgel in de kercke'*. (In die tijd stonden hier ds. Van Deinse, Beukelaar en Laovicus.) De magistraat weigerde met maatregelen als ze hiermee niet zouden ophouden, dus de predikanten gooiden het over een andere boeg: zij weigerden nog langer catechisatie te geven. De gemoederen kalmeerden; het orgel kwam er maar ging later alsnog verloren in de grote brand van 1686. Pas in 1928 zou er een orgel teruggeplaatst worden (het huidige). Dit was een 'derdehandsje', dat in 1855 voor de rooms-katholieke

parochie van Sassenheim was vervaardigd door de Utrechtse orgelmaker Henricus Dominicus Lindsen. Oorspronkelijk was het een eenmanualig instrument met acht stemmen. In de periode 1854/1855 breidde Lindsen het voor de Sassenheimse parochie uit met een tweede klavier. Ook werd het instrument voorzien van een nieuwe kas zodat eigenlijk sprake was van nieuwbouw met gebruikmaking van het oude materiaal. In 1891 werd het instrument overgeplaatst naar de gereformeerde Noorderkerk te Middelburg in de Bogardstraat. Bij deze overplaatsing werd onder meer de Fluittravers 8' op het hoofdwerk vervangen door een Bourdon 16' vanaf c. In 1928 werd het Lindsen-orgel aangekocht door de hervormde gemeente van Veere. In 1976, 1998, 2016 en 2021 is het instrument gerestaureerd. Het instrument bevindt zich nog vrijwel in dezelfde staat en bezit nog steeds de typische klank uit het midden van de vorige eeuw.

Oorspronkelijke dispositie van het Lindsen-orgel (1855) met ouder pijpwerk vanaf 1998			
1ste manuaal (hoofdwerk):		2de manuaal (bovenwerk):	
Bourdon - vanaf c	16 voet	Bourdon	8 voet
Prestant	8 voet	Viola di <u>Gamba</u>	8 voet
Roerfluit	8 voet	<u>Salicionaal</u>	4 voet
Bourdon - vanaf c	8 voet	<u>Roerfluit</u>	4 voet
Octaaf	4 voet	<u>Woudfluit</u>	2 voet
Quint	3 voet	Vox Humana	8 voet
Octaaf	2 voet		
Mixtuur <u>basc./disc.</u>	III-V sterk		
Pedaal: <u>subbas 16'</u>			

